

نهادهای نوظهور متصدی امور حسبی در افغانستان و نقش آنها در پیشگیری از جرم

محمد مهدی کریمی نیا^۱، عصمت الله فصیحی^۲

^۱ استادیار و عضو هیأت علمی دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، طلبه و پژوهشگر حوزه علمیه قم (نویسنده مسئول)

^۲ کارشناسی ارشد، رشته فقه و حقوق قضایی، دانشگاه بین المللی جامعه المصطفی (ص) العالمیه

چکیده

حسبه یکی از بهترین نهادهای مذهبی مسلمانان و یگ الگوی کارآمدی از نظام حقوقی اسلام در دوره خلافت اسلامی بوده که در برقراری عدالت اجتماعی، ایجاد امنیت و جلوگیری از جرائم نقش اساسی داشتند، امروزه به دلایل متعددی هم چون فقر، بیکاری، ناامنی، بیشتر شدن ابزار و وسایل جرم‌زا و پیچیده‌تر شدن زندگی اجتماعی که زمینه‌ساز مجرمین در ایجاد جرم شده و زندگی اجتماعی بشر را تهدید می‌کنند؛ بیشتر از هر زمان دیگری به نهاد مذکور ضرورت احساس می‌شود تا با اقدامات پیشگیرانه‌شان از وقوع جرم پیشگیری نماید، این در حالی است که در کشورهای اسلامی، نهاد حسبه به شکلی سنتی سابق وجود ندارد، بلکه در قالب نهادهای دیگری ظهور نموده که وظایف و صلاحیت‌های نهاد حسبه را به عهده‌دارند. تحقیق حاضر که در پی معرفی نهادهای نوظهور متصدی امور حسبی در افغانستان و تبیین نقش آن‌ها در پیشگیری از جرم بوده است؛ پس از مطالعه و تحقیق، ثارنوالی (دادستانی)، شاروالی (شهرداری)، پلیس ملی و وزارت امر به معروف و نهی از منکر، از مهم‌ترین وارثان نهاد حسبه در افغانستان معرفی شده و نهادهای مذکور با استفاده از پیشگیری وضعی، اجتماعی و کیفری نقش اساسی در پیشگیری از جرم‌دارند، می‌توان گفت: این نخستین گام در عرصه معرفی نهادهای نوظهور متصدی امور حسبی در افغانستان می‌باشد، درین تحقیق، جمع‌آوری اطلاعات کتاب‌خانه‌ای بوده که به روش تحلیلی و توصیفی تدوین گردیده است.

واژه‌های کلیدی: امور حسبی، نهادهای نوظهور، پیشگیری، جرم.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

حسبه یکی از تشکیلات اداری، مذهبی مسلمانان در دوره خلافت اسلامی بوده و از جمله نهادهای شمرده می‌شد که در برقراری عدالت، تنظیم امور اجتماعی و جلوگیری از جرائم نقش اساسی داشتن، این نهاد در منابع اهل سنت به صورت متمرکز، مبسوط و در کتب مستقل به بحث گرفته شده است؛ اما در منابع فقهی امامیه به دلیل دوری فقهای شیعه از مناصب حکومتی به صورت مبسوط مورد بحث قرار نگرفته است، بلکه پراکنده ذیل مباحثی همچون، امر به معروف، نهی از منکر، بیع، جهاد و ... به آن اشاره شده است. نهاد حسبه در طول حیات خودش فراز نشیب‌های زیادی را سپری نموده و مصادیقی مختلفی برای آن ذکر شده است. از آن جمله می‌توان وظایف و صلاحیت‌های ذیل را برشمرد: ۱- صلاحیت‌های دینی، اخلاقی: (نظارت در امر جمعه و جماعات و جلوگیری از بدعت‌ها و کج‌روی‌ها). ۲- صلاحیت‌های اجتماعی و اقتصادی: (نظافت شهر، نظارت و مدیریت در بازار و معاملات مردم). ۳- صلاحیت‌های قضایی و انتظامی: (رفع نزاع‌ها و اختلافات مردم و پی‌جویی جرائم عمومی). نهادهای نوظهور متصدی امور حسبه در افغانستان و نقش آن‌ها در پیشگیری از جرم امروزه در کشورهای اسلامی بخصوص افغانستان، نهاد حسبه به شکلی سنتی سابق وجود ندارد، بلکه در قالب نهادهای دیگری ظهور و بروز نموده است که وظایف و صلاحیت‌های نهاد حسبه را به عهده‌دارند، تحقیق حاضر درصدد معرفی نهادهای نوظهور متصدی امور حسبه در افغانستان و تبیین نقش آن‌ها در پیشگیری از جرم می‌باشد.

الف: پلیس ملی

کلمه «پلیس» از زبان فرانسه اخذ شده و اکنون در زبان‌های دیگر نیز بکار گرفته می‌شود، معنی لغوی پلیس «نظم و انتظام بخشیدن» است (سرور دانش، ص ۱۹۳). از نظر افلاطون و ارسطو، پلیس نیروهای کمکی شهر، مسئول مراقبت از امنیت شهر بوده‌اند. در حقیقت نقش پلیس در یونان باستان مراقبت از اجرای قوانین و اختیار حفظ نظم در خیابان‌ها به منظور مراقبت از معاملات عادلانه در بازارها و جلوگیری از رفتارهای مخاطره‌آمیز بوده است (رجبی پور، ۱۳۸۲، ۳۷ الی ۴۹).

امور که در جهان اسلام، نهاد حسبه متصدی آن بوده است. یکی از محققان پس از انجام بررسی‌های تطبیقی به این نتیجه رسیده است که از میان ۲۳۶ وظیفه نهاد حسبه، ۱۵۶ مورد آن را پلیس ملی (نیروی انتظامی) به عهده‌دارند (رفیعی، ۱۳۸۴، ۶۷). می‌توان گفت: در میان سایر نهادها، پلیس ملی (نیروی انتظامی) سزاوارترین وارث نظام حسبه اسلامی است. تا آنجا که بعضی محققان غربی لقب پلیس شهری را به نهاد حسبه داده‌اند و این سازمان برخی از وظایف انتظامی پلیس را انجام می‌داده است. (رفیعی، ۱۳۸۴، ۱۵). بعضی دیگر از محققین نیز می‌فرمایند: کلیه اختیارات که امروز پلیس ملی متصدی آن است در سابق به عهده نهاد حسبه بودند. (زنجانی، ج ۷، ۳۸۸).

در افغانستان نیز از آغاز استقلال کشور به این طرف نهاد پلیس وجود داشته و بسیاری از وظایف و صلاحیت‌های نهاد حسبه را به عهده‌دارند. نهاد پلیس با استفاده از پیشگیری وضعی، اجتماعی و کیفری می‌تواند در پیشگیری از جرم نقش داشته باشد.

۱- نقش پلیس در پیشگیری از وضعی از وقوع جرم

«پیشگیری» در لغت به معنای دفع و جلوگیری آمده است و پیشگیری کردن یعنی جلوگیری کردن مانع شدن و منع کردن، از پیش مانع شدن و جلو بستن (دهخدا، ذیل واژه پیشگیری). پیشگیری در مفهوم موسع یعنی هر آنچه علیه جرم باشد و آن را کاهش دهد، بنابراین طیف گسترده‌ای از اقدامات کیفری و غیر کیفری را شامل می‌شود. (نجفی ابرندی آبادی، بی‌تا، ۷۴۷)

«پیشگیری وضعی» عبارت است از تغییر وضعیت و اوضاع و احوال، به گونه‌ای که مانع به فعلیت درآمدن اندیشه مجرمانه گردد. (جورکویه، ۱۳۹۵، ۴۴). در این باره می‌توان به حضور پلیس ملی در مناطق جرم خیز و پیشگیری از راه طراحی محیطی اشاره کرد.

۱-۱: تدابیر پیشگیرانه پلیس در کنترل وسایل ترغیب ارتکاب جرم

هدف اصلی از این روش‌ها دشوار سازی وقوع جرم از رهگذر افزایش زحمت و تلاش بزهکار احتمالی است، به گونه‌ای که این افراد برای ارتکاب جرم راه دشواری را سپری نموده است. بکار بستن برخی شیوه‌های مختلف در این راستا بسیار مؤثر هست.

۱-۱-۱. سخت کردن آماج جرم برای پیشگیری از وقوع جرم

یکی از روش‌های دشوار سازی وقوع جرم، حمایت و محافظت از آماج بزه است. به این معنی که بزه دیدگان احتمالی تدابیری اتخاذ نمایند که مرتکبان احتمالی به سعی بیش‌تری در جهت ارتکاب جرم وادار شوند. این تدابیر، بسته به نوع جرم ارتكابی متفاوت است. از جمله، در جرائمی که موضوع آن مال بوده مانند سرقت، نوع شیوه به کاررفته می‌تواند بسیار مثر باشد. (رحیمی، ۱۳۹۴، ۳۸).

۱-۲-۲. اعمال محدودیت نسبت به بزهکاران احتمالی برای پیشگیری از وقوع جرم

بعضی از برنامه‌های کاربردی پیشگیری از جرم، سعی در نهی مجرمین از انجام جرم دارد؛ یعنی سعی بر این است تا از پیدایش شانس اقدام به ارتکاب جرم مجرمین بالقوه پیشگیری نماید. از جمله می‌توان طراحی خاص ایستگاه‌های اتوبوس برای بازداشتن موتورسواران کیف‌قاپ از ارتکاب جرم نام برد، یا در مکان‌های خاص از جمله استادیوم‌های ورزشی جهت پیشگیری از وقوع تنش بین دو گروه ورزشی می‌توان به نوع خاصی از طراحی احداث آن اشاره داشت، به نوعی که ورودی و خروجی آن تفکیک از یکدیگر بوده باشند و امکان رویارویی و مواجهه بین هواداران را محدود کرد. درین میان پلیس می‌تواند در راستای اعمال محدودیت نسبت به بزهکار احتمالی با اعمال طرح‌های از جمله «طرح احضار بزهکاران احتمالی»، چنانچه بیم از ارتکاب افعال مجرمانه از سوی آنان برود، اقدام به پیشگیری از اعمال و اجرای افکار شرورانه آن‌ها نماید (رحیمی، ۱۳۹۴، ۵).

۱-۲-۱: نقش پلیس در افزایش خطر ارتکاب جرم برای پیشگیری از جرم

بزهکاران احتمالی همواره پس از قصد و ارتکاب جرم به دنبال آن هستند تا هزینه کم‌تری را برای بزهکاری بپردازند و معمولاً از روش‌های کم‌خطری به هدف خود برسند. پیشگیری موقعیت‌مدار نیز برای رویارویی با مجرمان، علاوه بر افزایش تلاش برای ارتکاب بزه از روش پرخطر کردن و پرهزینه کردن وقوع جرم استفاده می‌نماید تا از این طریق، بزهکاران احتمالی را از فعالیتی زیان‌آور بازدارد. در این مورد پلیس می‌تواند با کنترل ورودی‌ها و خروجی‌ها از جرم پیشگیری نماید.

۱-۲-۱: کنترل ورودی ها و خروجی ها برای پیشگیری از جرم.

از دیدگاه صاحب نظران، در این روش تلاش می شود تا از ورود و خروج برخی از اشیاء به مکان های ویژه از طریق نصب نمایش دهنده های مخصوص از ورودی و خروج جلوگیری به عمل آید. مثلاً می توان نصب دستگاه فلزیاب، نصب برجسب های مخصوص روی کالا، استفاده از هشداردهنده های حمل مواد مخدر در فرودگاه ها یا دستگاه های دزدگیر در فروشگاه های زنجیره ای به جهت کاهش وقوع جرم نام برد. در تحقق چنین امری پلیس می تواند به منظور پیشگیری از وقوع بزه متناسب با جرائم خاص، سازوکارهای مناسبی اتخاذ نماید. معمولاً این روش به منظور پیشگیری از وقوع نوع خاصی از جرائم علیه اموال از جمله سرقت به کار می رود که می توان با توجه به موقعیت جرم از طریق استقرار ایست و بازرسی مقطعی ضمن هماهنگی با مراجع قضایی ذی ربط در مراقبت تردد و نظارت مستقیم بر آن مؤثر واقع شود، چراکه بزهکاران احتمالی ابتدا به دنبال دست یافتن محیط امن و مناسب منطبق با میل خود بوده و سپس نسبت به اجرایی نمودن افکار شرورانه خود اقدام می نمایند (رحیمی، ۱۳۹۴، ۴۰).

۱-۲-۲: مراقبت و نظارت رسمی در محلات احتمال وقوع جرم (نصب دوربین)

امروزه پی تحولات موجود در سیاست جنایی در کنار پلیس سنتی نهاد دیگری به نام نگهبان محله یا مراقبت محلی فعالیت می کند. این نهاد می تواند در بسیاری از مناطق، نقش خود را فراتر از گشت زنی و مبارزه با رفتار ضداجتماعی ارتقاء داده و به اقداماتی از قبیل ترتیب دادن اموری برای جوانان و همکاری برای حمل و جابه جایی اتومبیل های رهاشده بپردازد. از منظر دنیس، مراقبت رسمی بهترین نوع فن پیشگیری وضعی از جرم بوده و در واقع مراقبت کاملاً آشکار و محسوس، هوشیار و کنترل اوضاع را به بزهکاران بالقوه یادآوری کرده و آن ها را متقاعد می کند که در صورت ارتکاب جرم، شناسایی و دستگیر خواهند شد. افزایش احتمالی واکنش فوری پلیس و نیروهای محافظ سبب انصراف مجرمان بالقوه از ارتکاب جرم می شود. از جمله شیوه های این روش را می توان به نصب دوربین های مداربسته در نقاط معین و هم چنین نصب دوربین های سنجش سرعت و ثبت تخلفات در سرک ها اشاره کرد. مراقبت و نظارت رسمی در کاهش اندازه جرم بسیار مؤثر است. این نوع مراقبت را پلیس محقق می سازد تا با بهره گیری از پوشش رسمی یا استفاده از دیگر ابزارها مجرمان احتمالی را ترسانده و از این طریق آنان را از ارتکاب جرم منصرف کند.

۱-۲-۳: مراقبت و نظارت بر کارمندان و مستخدمان برای پیشگیری از جرم

عمده اتهام وارد بر مستخدمان را جرائمی همچون ارتشا، اختلاس و تصرف غیرقانونی تشکیل می دهد که مطابق با نوع مشاغل، نوع جرم ارتكابی نیز متفاوت است. در این مورد، به منظور پیشگیری از طریق وضعیت و موقعیت که ممکن است زمینه را برای ارتکاب فراهم نماید، بایستی به دنبال افزایش میزان مراقبت و نظارت و در نتیجه کاهش احتمالی ارتکاب توسط آنان بود که این امر یک روند مستمر از آغاز استخدام آنان تا زمان اشتغال به خدمت و در طول مدت به کارگیری در شغل مذکور است. حتی می توان در نحوه چینش فضای داخلی ادارات به گونه ای طراحی نمود که مستخدمان با استقرار در یک اتاق با ابعاد نسبتاً وسیع، تحت نظارت مستقیم قرار گیرند و یا نصب دوربین های مداربسته و یا صندوق انتقادات و پیشنهاد، مراقبت درون سازمانی و نظارت مستمر را ارتقاء بخشید.

۲: نقش پلیس در پیشگیری اجتماعی از وقوع جرم

پیشگیری اجتماعی مجموعه اقدامات پیشگیرانه است که بر کلیه محیط‌های پیرامون فرد که در فرایند جامعه‌پذیری نقش داشته و دارای کارکرد اجتماعی هستند تأثیر می‌گذارد. این روش با تمرکز بر برنامه‌های تکمیلی، سعی در بهبود بهداشت زندگی خانوادگی، آموزش، مسکن، فرصت‌های شغلی و اوقات فراغت دارد تا محیطی سالم و امن ایجاد نماید. در حقیقت پیشگیری اجتماعی به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم هدفش تأثیرگذاری بر شخصیت افراد است تا از سازمان‌دهی فعالیت خود، ما حول انگیزه‌های مجرمانه پرهیز نمایند. هم‌چنین این پیشگیری مجموعه اقداماتی است که هدف آن خنثی کردن عوامل که در تکوین جرم تأثیرگذار هستند و این به معنای مداخله در محیط‌های عمومی و شخصی است. محیط‌های عمومی مانند محیط‌های اقتصادی، فرهنگی و سیاسی که نسبت به همه مشترک هستند. محیط‌های اجتماعی شخصی مانند خانواده، محله و... پلیس با توجه به کارکردهای اجتماعی متعدد می‌تواند در پیشگیری از جرائم نقش داشته باشد، مهم‌ترین این کارکردها از نظر سه نفر صاحب‌نظران مطرح در حوزه پیشگیری اجتماعی از جرم احصا و در اینجا به برخی از آنان اشاره می‌شود:

الف: حضور مأموران پلیس به‌عنوان تعلیم‌دهنده در مراکز آموزشی. ب: ارائه اطلاعات به جامعه. ج: حمایت از بزه‌دیدگان. د: ایفای نقش به‌عنوان مربی و الگو: شرکت در مشارکت‌های محلی پیشگیری از جرم (ذوالفقاری، ۱۳۹۴، ص ۳۸).

۲-۱: ارائه اطلاعات به جامعه برای جلوگیری از جرم

پلیس می‌تواند از طریق ارائه اطلاعات کلی در مورد شیوه‌های اجتناب از بزه‌دیدگی به جامعه به پیشگیری از بزه کمک کند. مأموران پلیس می‌توانند از طریق مدارس برای ارائه سخنرانی در مورد رانندگی در حین مستی، امنیت دوچرخه‌سواری، امنیت اتوبوس، قلدری و سوء استعمال مواد مخدر، دعوت شوند. پلیس هم‌چنین می‌تواند در آگاه‌سازی عمومی و تبلیغات رسانه‌ای به‌منظور تغییر گرایش‌ها و رفتارها در مورد جرم و خشونت شرکت نموده و برای جلوگیری از بزهکاری جوانان، زنان، اقلیت‌های فرهنگی و افراد ناتوان جلوگیری کند. حسین (ذوالفقاری، ۱۳۹۴، ص ۳۸).

۲-۲: حمایت از بزه‌دیدگان برای جلوگیری از جرم

بزه‌دیدگان اغلب موارد نیازمند مراقبت، حمایت فوری، قوت قلب و در برخی موارد مشاوره است. ارائه حمایت قوی به بزه‌دیدگان، اعتماد عمومی را به پلیس برقرار کرده و بزه‌دیدگان را ترغیب به گزارش موارد جرم به پلیس و درخواست کمک از آن می‌کند. پلیس می‌تواند از طرق زیر نسبت به حمایت از بزه‌دیدگان اقدام کند. (ذوالفقاری، ۱۳۹۴، ص ۳۸).

۲-۳: عمل به‌عنوان مربی و الگو:

مأموران پلیس می‌توانند از تلاش‌های پیشگیری از جرم از طریق مربیگری برای نوجوانان درگیر در مشکلاتی نظیر بیکاری طولانی، سوء استعمال مواد مخدر و ازهم‌پاشیدگی کانون خانوادگی، حمایت کنند. برنامه‌های مربیگری در اروپا، کانادا و استرالیا نشان داده است که برنامه‌های مربیگری برای جوانان در معرض خطر می‌تواند فواید زیر را داشته باشند: افزایش اعتمادبه‌نفس، افزایش مشارکت در زندگی مدنی، اصلاح نگرش در مورد پلیس و هم‌چنین اصلاح نگرش پلیس نسبت به جوانان (ذوالفقاری، ۱۳۹۴، ص ۴۱).

۲-۴: کمک به مشارکت‌های پیشگیری از جرم:

آن‌گونه که در رهنمودهای سازمان ملل متحد مورد تأکید قرار گرفته است، یکی از اصول اساسی پیشگیری از جرم استفاده از راهبردهایی است که بر مبنای ایجاد همکاری و مشارکت بین مؤسسات دولتی و وزارتخانه‌ها، سازمان‌های عمومی و غیردولتی، بخش بازرگانی و جامعه مدنی است. پلیس می‌تواند با ارائه اطلاعات در دو زمینه به برقراری مشارکت‌های پیشگیری از جرم کمک کند. یکی ارائه دسترسی به آمار جرم و اطلاع‌رسانی در مورد برنامه‌های موفق پیشگیری از جرم توسط ادارات پلیس (ذوالفقاری، ۱۳۹۴، ۴۱).

۳- نقش پلیس در پیشگیری کیفری از وقوع جرم

نتایج تحقیقاتی و مطالعات در قلمرو تاریخ حقوق کیفری نشان می‌دهد که جوامع انسانی برای مقابله با جرم عمدتاً از مجازات، آن‌هم از انواع شدید آن، استفاده می‌کرده‌اند (پیشگیری کیفری) به‌عنوان مثال، قانون «هیتی‌ها» یا «هیتیت‌ها» و قانون «حمورابی» که مربوط به حدود چهار هزار سال پیش است و حدود یک قرن پیش کشف شده‌اند، رژیم کیفری نسبتاً شدیدی را البته با درجه‌های متفاوتی برای حمایت از ارزش‌ها غالب و حاکم در جوامع خود و نیز مبارزه با متجاوزان به این ارزش‌ها پیش‌بینی کرده بودند؛ اما به حکایت همین یافته‌های حقوق کیفری و مکاتب مختلف فلسفی-کیفری، این شدت و حدت نظام کیفری نتوانسته است آن‌طور که انتظار می‌رفته است، منحنی جرائم را مهار کند یا آن‌ها را از میان ببرد. در این نوع از پیشگیری سعی می‌شود با تکیه بر اثرهای کیفری و اعمال مجازات، با اجرای اصولی، سریع و حتمی کیفری، بر افکار عمومی تأثیرگذارند تا از ارتکاب جرائم پیشگیری کنند؛ اما باید اذعان کرد هرچند که در بسیاری از کشورها مجازات سنگینی وضع شده؛ اما در مهار جرائم موفق نبوده‌اند و این پیشگیری، انتظارات را برآورده ننموده است. به این منظور و حسب وظایف نظم‌بخشی پلیس در جامعه، پلیس‌های تخصصی به‌وسیله کارشناسان مجرب و با به‌کارگیری شیوه‌های نوین، مجرمین را تحت کنترل و نظارت درمی‌آورند (درویشی، ۱۳۹۶، ۲۳۱).

ب: ثارنوالی (دادستانی)

یکی از نهادهای نوظهور که متصدی بسیاری از وظایف و صلاحیت‌های حسبه بوده و در پیشگیری از جرم نقش اساسی دارد، نهاد ثارنوالی (دادستانی) می‌باشد.

۱: نقش ثارنوالی (دادستانی) در پیشگیری وضعی از وقوع جرم

پیشگیری وضعی از طریق تغییر در موقعیت‌های خاصی که احتمال ارتکاب جرم در آن زیاد است صورت می‌گیرد، درین روش با پرخطر کردن یا جاذبه زدایی برای کسانی که قصد ارتکاب دارند پیشگیری انجام می‌شود. برخی از جرم‌شناسان پیشگیری وضعی از جرم را علت شناسی جرم در خارج از شخصیت مجرم دانسته و معتقدند که پیشگیری وضعی عبارت‌اند از: اقدامات غیر کیفری که معادله جرم را برهم می‌زند و هزینه ارتکاب انجام بزه را بالا می‌برد به‌نحوی که بزهکاری بالقوه از ارتکاب جرم صرف‌نظر کند. در این میان، ثارنوالی از طرق ذیل می‌تواند از وقوع جرم پیشگیری نماید.

۱-۱: حفظ نظم و امنیت عمومی

ثانوالی به عنوان بخش عملیاتی قوه قضاییه، نخستین سنگر مبارزه با جرائم و برخورد قضایی با متهمین و مجرمین است. بزرگترین وظیفه ثانوال در زمینه پیشگیری از جرم، حفظ نظم و امنیت عمومی است. ثانوال با در اختیار داشتن کلیه ضابطین باید در جهت تحقق این وظیفه همت گمارد. ثانوال با توجه به شناختی که از بافت محیطی و اجتماعی شهر خود دارد می تواند نقاط جرم خیز را شناسایی و در جهت پیشگیری از وقوع جرم نیروهای امنیتی یا انتظامی مورد نیاز را در آن نقاط مستقر سازد. (گل دوست جویباری، ۱۳۹۳، ۱۰).

و با این تمهید مانع از ارتکاب جرم توسط اشراز گردد؛ این امر از طریق ثانوالی استیناف و ابتدائیه، در ولایات و ولسوالی ها نیز قابل اعمال است. پس می توان گفت: ثانوال نقش ویژه ای در پیشگیری از جرائم علیه امنیت عمومی دارد.

۲-۱: حفظ اموال، اراضی و املاک عمومی و دولتی

ثانوال هر شهر وظیفه تعقیب و رسیدگی به جرائم علیه اموال، اراضی و املاک عمومی و دولتی را بر عهده دار؛ بنابراین، برای جلوگیری از وقوع چنین جرائمی ثانوال می تواند راه کارهای مناسب و لازم را پیشنهاد نموده و به مرحله ای اجرا گذارد. شکی نیست که مراقبت از جنگل ها، مراتع و حفظ محیط زیست از وظایف ارگان های ذی ربط هست لیکن ثانوال در جهت پیشگیری از جرائم علیه جنگل ها و مراتع و محیط زیست می تواند راه حل های وضعی و عملیاتی پیشنهاد کند و آن ها را به مرحله ای اجرا در آورد. مثلاً ثانوال می تواند پیشنهاد کند جهت حفظ جنگل ها و مراتع کشور گارد ویژه تشکیل گردد. (گل دوست جویباری، ۱۳۹۳، ۲۱۹).

در موارد متعدد دیگری که ثانوال می تواند از طریق پیشنهادها خوش و همکاری با ارگان های ذی ربط از وقوع جرم جلوگیری نماید (گل دوست جویباری، ۱۳۹۳، ۲۱۹).

۳-۱: پیشگیری از تخلفات و جرائم رانندگی

هرچند که پیشگیری از تخلفات و جرائم رانندگی بر عهده پلیس است، لیکن ثانوال نیز می تواند در راستای پیشگیری وضعی از این نوع جرائم نقشی اساسی داشته باشد. گرچه پیشگیری کارآمد در این زمینه مستلزم همکاری و همیاری نهادهای متعدد از قبیل شاروالی و وزارت ترانسپورت و شهرسازی است که باید در جهت راه کارهای فیزیکی و وضعی مناسب از قبیل اصلاح نقاط حادثه آفرین و ایجاد راه های مناسب گام بردارند، در این مورد ثانوال هر شهر می تواند برای پیشگیری از تخلفات و جرائم رانندگی به مأمورین راهنمایی و رانندگی به عنوان ضابط قوه قضاییه مأموریت داده و با استقرارشان در راه های مهم، از وقوع جرائم و تخلفات رانندگی پیشگیری کنند (گل دوست جویباری، ۱۳۹۳، ۲۲۰).

۴-۱: حفظ منابع ملی و میراث فرهنگی

حفظ منابع ملی و میراث فرهنگی از وظایف اصلی دولت است، درین راستا وظایف ثانوال برخورد جدی با مرتکبین جرائم علیه منابع ملی و میراث فرهنگی است. هرگاه کسی دست به تخریب آثار ملی و فرهنگی بزند و یا مرتکب جرم علیه سرمایه ملی (از قبیل نفت و گاز و غیره که متعلق به کلیه ی آحاد ملت می باشند) شود، از وظایف ثانوال است که با متخلفین و

مرتکبین جرائم مذکور، برخورد نماید. ثارنوال برای پیشگیری از جرائم علیه منابع ملی کشور می‌تواند تدابیر و راه‌حل‌های مناسبی ارائه و به مرحله اجرا گذارد. مثلاً ثارنوال می‌تواند بعد از وضع قانون، نیروی خاصی را به خاطر حفاظت از حفظ منابع ملی و میراث فرهنگی تعیین نماید که این وظیفه خطیر را به عهده داشته باشد. (گل دوست جویباری، ۱۳۹۳، ۲۲۱).

۲- نقش ثارنوالی (دادستانی) در پیشگیری اجتماعی از وقوع جرم

یکی از رایج‌ترین تقسیمات در مورد پیشگیری، تقسیم آن به پیشگیری اجتماعی وضعی است. این نوع از پیشگیری سعی دارد که علل و عوامل خطرزای بزهکاری و بزه دیدگی را مورد هدف قرار دهد و سعی دارد که از تولید بزهکاری یا بزه دیده جلوگیری نماید. پیشگیری اجتماعی ناظر بر محیط‌هایی است که در فرایند جامعه‌پذیری و اجتماع‌پذیری فرد نقش داشته و دارای کارکرد اجتماعی است. این محیط‌ها شامل محیط خانواده، مدرسه، دانشگاه، کار، دوستان و محیط‌های فرهنگی و تفریحی می‌شود. (پاک‌سیرت، بی‌تا، ۲۴۹).

پیشگیری اجتماعی خود به دو نوع پیشگیری رشد مدار و جامعه مدار تقسیم می‌شود. در پیشگیری رشد مدار با مداخله زودرس در خصوص شخصی که در معرض خطر بزهکاری است، از مژمن شدن بزهکاری در وی جلوگیری می‌گردد. در این نوع از پیشگیری اقدامات مناسب و زودهنگام اجتماعی- روان‌شناختی، از تداوم و استقرار رفتار بزهکاری در شخص جلوگیری می‌کند. در پیشگیری جامعه مدار سعی بر این است که عوامل جرم‌زای محیط اجتماعی و عمومی را با اتخاذ تدابیر و اقدامات مناسب، کاهش داده یا از بین برد (پاک‌سیرت، ۲۴۹).

از آنجاییکه طبق قانون، یکی از وظایف ثارنوالی، مبارزه با جرائم علیه امنیت داخلی، مبارزه علیه فساد اداری، مبارزه علیه مسکرات و مواد مخدر و منع خشونت علیه زن می‌باشد. (قانون ثارنوالی افغانستان، ۱۳۹۲، ماده ۷). ثارنوالی می‌تواند با وضع قوانین، اقدامات مناسب زودهنگام اجتماعی و روان‌شناختی و کاهش عوامل جرم‌زای محیط اجتماعی و عمومی، از وقوع جرم جلوگیری نماید، این نوع پیشگیری، با تمرکز بر برنامه‌های تکمیلی، سعی در بهبود بهداشت زندگی خانوادگی، آموزش، مسکن، فرصت‌های شغلی و اوقات فراغت دارد. (ذوالفقار، ۱۳۹۴، ص ۳۸).

ثارنوالی از طریق مداخله در محیط‌های اجتماعی عمومی مانند؛ محیط اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و محیط‌های اجتماعی شخصی مانند؛ خانواده و محله، عواملی را که در تکوین جرم تأثیرگذار هستند خنثی نماید.

۳- نقش ثارنوالی (دادستانی) در پیشگیری کیفری از وقوع جرم

پیشگیری کیفری نخستین نوع پیشگیری از این حیث است. این نوع از پیشگیری، از طریق پاسخ‌های کیفری به پدیده مجرمانه ظاهر می‌گردد. ثارنوالی به‌عنوان بخش عملیاتی قوه قضاییه، نخستین سنگر مبارزه با جرائم و برخورد قضایی با متهمین و مجرمین است، با بررسی دقیق، جدی و شفاف قضایای جرمی توسط ثارنوال و سپردن آن به پنجه قانون (قوه قضائیه) و تعیین مجازات از سوی قوه قضائیه و اعمال مجازات، از وقوع مجدد جرم و از به فعلیت درآمدن مجرمین بالقوه پیشگیری نماید. طبق فرموده قرآن؛

«وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ» (بقره، ۱۷۹)

قصاص برای شما مایه حیات (و امنیت) است، ای صاحبان خرد، شاید پرهیزکاری پیشه کنید».

قصاص مایه حیات جامعه است، کیفر و برخورد جدی با مجرمین نیز مایه حیات جامعه بوده و سبب آرامش، امنیت، برقراری نظم و عدالت اجتماعی و مانع از به فعلیت درآمدن نیت مجرمانه در جامعه می‌گردد. اصولاً اقدامات پیشگیری از تکرار جرم به‌طور کلی در چهار مرحله ممکن است صورت بگیرد، اول: در مرحله دادسرا و تعیین مجازات، دوم: مرحله دادگاه و تعیین مجازات مناسب، سوم: مرحله زندان و اجرای حکم، چهارم: مرحله پسا کیفری (پس از تحمل کیفر). در تمام مراحل فوق قاضی می‌تواند متهم را به تحمل مجازات یا اقدامی خاص در خارج از زندان محکوم کند؛ اما کنترل این افراد به دلیل کثرت پرونده‌ها و جمعیت مجرمین، امکانات محدود قوه قضائیه، نمی‌تواند به‌خوبی صورت گیرد به این منظور و حسب وظایف نظم‌بخشی پلیس در جامعه، پلیس‌های تخصصی به‌وسیله کارشناسان مجرب و با به‌کارگیری شیوه‌های نوین، مجرمین را تحت کنترل و نظارت درمی‌آورند (درویشی، ۱۳۹۶، ۲۳۱).

ج: شاروالی (شهرداری)

سومین نهاد نوظهور که بسیاری از وظایف و صلاحیت‌های نهاد حسبه را به عهده‌دار دارد شاروالی است، یکی از نهادها که می‌تواند نقش مهمی را در پیشگیری از وقوع جرم داشته باشد، شاروالی (شهرداری) است، شاروالی به‌عنوان یک‌نهاد غیردولتی و مستقل به‌موجب قانون در شهرها تشکیل می‌شود و عهده‌دار امور محلی و ارائه خدمات به شهروندان شهر هست، شاروالی با شناخت ویژگی‌ها و برنامه‌ریزی‌های مناسب می‌تواند نقش مهم و محوری در کاهش نرخ جرائم در شهرها ایفاء نماید (شعبانی، ۱۳۸۹، ۲) شاروالی از جرائم ذیل پیشگیری می‌نماید.

۱- نقش شاروالی (شهرداری) در پیشگیری از تکدی‌گری و جرائم ناشی از آن

تکدی‌گری یکی از معضلات اجتماعی است که در اکثر شهرها در حال توسعه و حتی در شهرهای توسعه‌یافته نیز مشاهده می‌شود. بخش اعظم متکدیان را کودکان خیابانی تشکیل می‌دهند که افزایش آن معلول طلاق، اعتیاد والدین، فقر و دلایل متعدد دیگری هست. متکدی به فردی گفته می‌شود که نیازهای خویش را از جمله خوراک، پوشاک و در برخی مواقع مسکن خود را به‌طور مستقیم و غیرمستقیم بدون ارائه خدمتی از مردم مطالبه می‌کند و لزومند جزء نیازمندان نیست. (بابایی سیاهکل رود، ۱۴۰۰، ۴۴).

غفلت از مسئله متکدیان علی‌الخصوص کودکان خیابانی و عدم مداخله در شرایط زندگی ناهنجاری آن‌ها، آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی را به وجود خواهد آورد. در شرایط آسیب‌زای حاکم بر زندگی خیابانی و فقدان حمایت و مراقبت نهادهای حمایت کنند موجب می‌گردد متکدیان برای تأمین غذا، سرپناه، امنیت، دچار آسیب‌های اجتماعی شده و به سمت بزهکاری گرایش پیدا کنند. شرایط زندگی ناگوار این گروه به گونه‌ی است که هرگونه تعلق و تعهد نسبت به هنجارها و ارزش‌های اجتماعی در آن تضعیف شده و شرایطی را برای آن‌ها به وجود آورده که تعداد از آن‌ها نه‌تنها به خود آسیب می‌رسانند مانند ناهنجاری‌های اخلاق و اعتیاد، بلکه ممکن است تعداد دیگری از آن‌ها مورد استفاده افراد سودجو قرار می‌گیرند. تکدی‌گری به دو صورت مستقیم (آشکار و پنهان) و غیرمستقیم (سازمان‌یافته و غیر سازمان‌یافته) صورت می‌گیرد.

۱-۱: تکدی گری مستقیم

تکدی گری مستقیم یا از طریق تکدی گری آشکار: که طی آن فرد بدون ارائه کالا و یا خدمتی، مستقیماً تقاضای پول، کالا یا خدمتی را از مردم که وظیفه‌ای در تأمین معاش وی ندارد از طریق تحریک و ترحم آن‌ها و درمانده نشان دادن خود می‌نماید، مانند خواباندن کودک روی زمین، نمایاندن معلولیت، آواز خواندن، اسپند دود کردن، فال فروشی و صورت می‌گیرد (بابایی سیاهکل رود، ۱۴۰۰، ۴۴).

و یا از طریق تکدی گری پنهان صورت می‌گیرد که طی آن فرد مستقیماً با ارائه کالا یا خدمتی ناچیز تقاضای پول، کالا یا خدمتی نامتناسب را می‌نماید مانند آدامس فروشی، پاک کردن شیشه، فال بینی و رمالی و غیره.

۱-۲: تکدی گری غیرمستقیم

تکدی گری غیرمستقیم گاهی سازمان‌یافته است که در این نوع از تکدی گری شخصی با سازمان‌دهی فعالیت متکدیان از حاصل تکدی آن‌ها استفاده می‌کند مانند باندهای شیاد استفاده از کودکان، زنان و... (بابایی سیاهکل رود، ۱۴۰۰، ص ۴۴). ماده ۶۱۶ بند دوم کد جزای افغانستان بیان می‌دارد: «شخصی که طفل را به گدایی مجبور سازد در غیر از احوال فصل قاچاق انسان مندرج این قانون، به حبس قصیر، محکوم می‌گردد» (کد جزای افغانستان، ماده ۶۱۶). یا غیر سازمان‌یافته است در این قسم از تکدی گری شخصی از حاصل تکدی فرد دیگری که با او نسبت دارد استفاده می‌کند؛ مانند سوءاستفاده از فرزندان، همسر و... (جمیله بابایی سیاهکل رود، ص ۴۴).

ماده ۵۱۰ بند سوم کد جزای افغانستان، بهره‌کشی از طریق گدایی را جرم دانسته و چنین تعریف می‌کند: «بهره‌کشی، کسب منفعت از مجنی‌علیه از طریق خرید، فروش، بهره‌کشی جنسی، رقصانیدن، به خدمت گرفتن در تهیه تصاویر یا فلم‌های منافی اخلاق (پورنو گرافی)، بردگی، گماشتن به کار اجباری، گدایی، جنگ مسلحانه، برداشت عضو یا انساج بدن، آزمایش‌ها طبی اجباری یا وادار نمودن به سایر فعالیت‌های غیرقانونی می‌باشد». (کد جزای افغانستان ماده ۵۱۰). در قانون مجازات اسلامی ایران، در دو ماده (۷۱۲-۷۱۳) به تکدی گری و مجازات آن اشاره شده است: ماده ۷۱۲ ق م ا: «هرکس تکدی یا کاشی را پیشه خود قرار داده باشد و از این راه امرارمعاش کند یا ولگردی نماید به حبس از یک تا سه ماه محکوم خواهد شد و چنانچه باوجود توان مالی مرتکب عمل فوق شود علاوه بر مجازات مذکور کلیه اموالی که از این طریق تکدی و کاشی به دست آورده است، مصادره خواهد شد» (قانون مجازات اسلامی ایران، ماده ۷۱۲-۷۱۳).

۲- نقش شاروالی در پیشگیری و کاهش جرائم در مناطق حاشیه‌نشین

پایین بودن سطح بهداشت عمومی و سلامتی، سیمای نامطلوب (ساختمان‌های تخریب‌شده، گذرگاه‌ها و معابر پر خم و پیچ و کم‌عرض)، آشوب‌های اجتماعی، فقدان شغل رسمی و درآمد ناکافی، منبع و مرکز انحرافات و کج‌روی‌های اجتماعی، تراکم جمعیت و اعتیاد از مهم‌ترین و بارزترین ویژگی‌های حاشیه‌نشینی است. (شعبانی، ۱۳۸۹، ص ۷۴). که هرکدام به تنهای می‌تواند، منشأ بسیاری از جرائم قرار گیرد. از جمله جرائمی که از شکل‌گیری حاشیه‌نشینی ناشی می‌شود، می‌توان، سرقت، قتل، نزاع‌های دسته‌جمعی، تهدید علیه بهداشت عمومی و آلودگی محیط‌زیست، اعتیاد و خرید فروش مواد مخدر و مشروبات الکلی را برشمرد. (جعفر شعبانی، ۱۳۸۹، ص ۷۹).

شاروالی در حدود صلاحیت و وظایف خویش با راهکارهایی که وجود دارد، می‌تواند جهت پیشگیری و کاهش جرائم در مناطقی مذکور از وقوع جرم پیشگیری نماید.

۱-۲: بهسازی محله‌های حاشیه‌نشین

یکی از راه‌حل‌ها برای پیشگیری و کاهش وقوع جرائم، بهسازی و بهبود دادن به شرایط زندگی در محله‌های فقیرنشین است. این بهبودی شامل ایجاد زیرساخت‌های مناسب زیست‌محیطی مانند شبکه‌بندی آب، سیستم تخلیه فاضلاب، برق و نظارت این‌ها است ارتقاء کیفیت سکونت از طریق اعطاء برخی امکانات و تسهیلات و سعی در تطبیق منازل و محلات با اصول و معیارهای شهرسازی منجر به پیشگیری یا حداقل کاهش جرم می‌شود. مجموعه اقدامات که شهرداری‌ها می‌تواند در بهسازی محله‌های حاشیه‌نشین انجام دهند عبارت‌اند از:

- ۱- ایجاد مجاری آب به در مناطق حاشیه‌نشین.
 - ۲- ایجاد محل‌های مخصوص برای تخلیه زباله و نخاله و فضولات ساختمانی و مواد رسوبی فاضلاب.
 - ۳- تنظیم و نگاهداری و تسطیح معابر و انهار عمومی و مجاری آب‌ها و فاضلاب که از وظایف و صلاحیت‌های شاروالی شمرده می‌شود. (بابایی سیاهکل رود، ۱۴۰۰، ۴۵).
- ۲-۲ احداث معابر و گذرگاه‌ها

احداث معابر و گذرگاه در این مناطق که امکان دسترسی آسان و فوری پلیس و نیروی انتظامی و امنیتی و غیره را فراهم می‌سازد مانع بسیار از جرائم گردیده و از به فعلیت درآمدن نیت مجرمانه جلوگیری می‌کند. (مسعودی فر، ۱۳۸۵، ۱۵).

۳-۲: ایجاد روشنایی کافی در کوچه‌ها و معابر

تجربه نشان داده است که در مکان‌های تاریک امکان وقوع رفتارهای مجرمانه بیشتر از مکان‌های روشن هست. نور و روشنایی مناسب به مردم کمک می‌کند که بی‌بینند و دیده شوند، بنابراین نور دو کار انجام می‌دهد نخست اینکه به کسی که ناظر یک وضعیت است کمک می‌کند که واضح‌تر ببیند، این امر موجب می‌شود با افزایش قوه احساس تحت مراقبت بودن، ارتکاب جرم کاهش یابد، دوم اینکه مردم را تشویق می‌کند در محل بمانند زیرا رؤیت پذیری بیشتر مانع جرم می‌شود. (بابایی سیاهکل رود، ۱۴۰۰، ۴۵).

در تحقیقات انجام‌شده ۵۵ درصد از کسانی که مرتکب سرقت از منازل شده بودند و ۲۱ درصد از کسانی که مرتکب سرقت از مراکز تجاری شده بودند. تاریکی محیط را برای انجام سرقت یا فرار از محل وقوع جرم ترجیح داده‌اند، استفاده کرده‌اند. در تحقیق دیگر پس از آنکه نور خیابان‌ها یک منطقه را چهار برابر بیشتر کردند مشاهده گردید که میزان جرم بیش از سیزده برابر کاهش پیدا کرد. (شعبانی، ۱۳۸۹، ۸۰).

۴-۲: پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیطی

درین روش ساکنان را برای حضور بیشتر در فضاهای عمومی تشویق می‌کنند. حضور ساکنان در محله در فضاهای عمومی نظارت و کنترل اجتماعی غیررسمی را افزایش داده و مجرمان بالقوه از ارتکاب جرم منصرف خواهند شد، چون احتمال دستگیری آن‌ها بالا می‌رود نمونه این فعالیت‌های حمایتی ایجاد پیاده‌روها با پوشش گیاهی مناسب و همچنین ایجاد مکان‌های عمومی پارک و فضاهای ورزشی توسط شهرداری‌ها است. وجود چنین فضاهای موجب بیشتر شدن چشم‌های ناظر بر خیابان و افزایش نظارت و در نتیجه کاهش وقوع جرائم می‌شود (بابایی سیاهکل رود، ۱۴۰۰، ۴۶).

۲-۵: پیشگیری از جرائم از طریق رفع خطر از بناها و دیوارها

هرگاه بنا یا ساختمانی به هر دلیلی مثل عدم رعایت نکات امینی در حال سقوط باشد، شاروالی مکلف است از بنا یا دیوار شکسته رفع خطر نماید که این رفع خطر خود از بروز حوادث و جرائم غیرعمدی جلوگیری می‌کند. (بابایی سیاهکل رود، ۱۴۰۰، ۴۶).

در این مورد شاروالی با راهکارهای مناسب، نقش مؤثری در کاهش و یا از بین بردن محل‌ها و موقعیت‌های جرم‌زا دارد.

۳: پیشگیری از جرم با ایجاد فضاهای تفریحی و روشنایی در کوچه‌ها و معابر

ایجاد فضاهای تفریحی و فراغتی جهت پر کردن اوقات فراغت ساکنین مناطق حاشیه‌نشین و وجود یک فضای تفریحی یا ورزشی علاوه بر افزایش احساس تعلق به محله موجب بیشتر شدن کنترل اجتماعی غیررسمی می‌شود. مردم در فضاهای تفریحی نظیر پارک‌ها که امکان دیدن و دیده شدن در سطح بالایی وجود دارد. احساس امنیت بیشتری می‌کنند تجربه هم نشان داده است در مناطقی که سطح بالایی از نظارت وجود دارد خلاف‌کاران کمتر مرتکب اعمال مجرمانه می‌شوند. (بابایی سیاهکل رود، ۱۴۰۰، ۴۵).

فضاهای بدون دفاع، مکان‌هایی هستند که به دلیل شکل و ساختارشان، ارتکاب اعمال مجرمانه راحت‌تر در آن صورت می‌گیرد. این مکان‌ها از دیدها محفوظ‌اند و لذا فضاهای دنج و مطمئنی برای فعالیت غیرمجاز محسوب می‌شوند که نمونه این فضاها زیرگذرها و زیر پل‌ها، ساختمان‌های متروکه و نیمه‌تمام و... می‌باشند. مهم‌ترین اقداماتی که شاروالی می‌تواند در این‌گونه فضاها انجام دهد و آن‌ها را از قابلیت بدون دفاع خارج کرده و به فضای قابل دفاع تبدیل نمایند ایجاد نور و روشنایی در زیرگذرها و زیر پل‌ها می‌باشد. (بابایی سیاهکل رود، ۱۴۰۰، ۴۵). شاروالی‌ها می‌تواند با رعایت اصول ذیل در طراحی پارک‌ها و فضاهای تفریحی از وقوع جرم پیشگیری نموده و یا حداقل وقوع جرم را کاهش دهد.

الف: پارک‌ها به‌صورت دراز و باریک (سوزنی شکل) ساخته شوند، با چنین طراحی امکان مشاهده از هر طرف برای ناظر بیرونی فراهم‌شده و از وقوع جرم جلوگیری می‌نماید.

ب: داشتن تذکره و شناسنامه و همچنین علائم هشداردهنده برای فضاهای تفریحی، در قسمت ورودی آن نصب گردد، این کار می‌تواند این احساس را در بیننده ایجاد کنند که علاوه بر نظارت طبیعی، نظارت رسمی و قانونی نیز در این مکان به عمل می‌آید (رحمت، ۲۳۳).

ج: وسایل پارک باید از استحکام لازم برخوردار باشد، زیرا خراب بودن وسایل و عدم تعمیر سریع آن، حس را که نظارت لازم در این فضا وجود ندارد، تقویت می‌کند. (رحمت، ۲۳۳).

د: مکان‌های عمومی و تفریحی مانند پارک‌ها و...، باید به‌گونه‌ای ساخته شوند که نظارت و کنترل عمومی در آن وجود داشته باشد. یکی از اقدامات در افزایش کنترل، افزودن تعداد صندلی‌هاست. صندلی‌ها باید به‌گونه‌ای قرار بگیرند که سبب افزایش نظارت بر مکان‌های در معرض خطر، از قبیل مکان بازی کودکان، دستشویی‌ها و... شوند.

ه: پارک‌ها باید دارای دروازه‌های ورودی و خروجی مشخص و قابل دید باشد (شعبانی، ۱۳۸۹، ۸۲).

و: از موارد مهم در پارک‌ها دستشویی‌ها می‌باشند. در اکثر از پارک‌ها این مکان محل امنی است برای ارتکاب جرائمی همچون، سرقت، تجاوز، استعمال مواد مخدر. در نتیجه درین چنین اماکنی علاوه بر نظارت طبیعی، نظارت رسمی نیز باید وجود داشته باشد که به‌عنوان مثال می‌تواند به استقرار نگهبان پارک در محلی که بیشترین نظارت بر این مکان وجود دارد اشاره کرد. بسیاری از طراحان شهری به این باورند که ایجاد پارک‌ها با رعایت دستورالعمل‌های مربوط به معماری، نقش مهمی در پیشگیری از جرم دارد (همان، ص ۸۲). موارد مذکور از جمله اقدامات و دستورات است که در محدوده صلاحیت شاروالی بوده و شاروالی با اعمال قدرت و صلاحیت در موارد فوق می‌تواند از وقوع جرم پیشگیری نماید.

د- وزارت امر به معروف و نهی از منکر

یکی دیگر از نهادهای نوظهور متصدی امور حسبی وزارت امر به معروف و نهی از منکر در حکومت فعلی (امارت اسلامی طالبان) است که سابقه اداری در افغانستان نداشته است. اصل امر به معروف و نهی از منکر، از جمله نهادهایی است که جایگاه ویژه‌ای در سیاست جنایی اسلام و پیشگیری از جرم دارد. این نهاد، علاوه بر اینکه نمونه بارز سیاست جنایی مشارکتی محسوب می‌شود، با تأثیرگذاری بر تمام مراحل شکل‌گیری پدیده مجرمانه، نقش آن در اصلاح جامعه، پیشگیری از وقوع جرم و نیز سلطه آن بر تمام روابط اجتماعی، باعث شده که امر به معروف و نهی از منکر از جایگاه خاصی در جرم‌شناسی اسلامی و پیشگیری از جرم در اسلام برخوردار باشد. با توجه به اینکه در تحلیل عملکرد این نهاد نگاه تعبدی غلبه داشته و کارکردهای دیگری آن در امر پیشگیری و نیز کنترل اجتماعی، مورد غفلت قرار گرفته است (عمرانی و رامین مالک، ۱۳۸۹، ۵۱).

از کارکردهای امر به معروف و نهی از منکر در عرصه‌های مختلف به موارد ذیل می‌توان اشاره کرد.

۱- نقش امر به معروف و نهی از منکر در پیشگیری از یادگیری جرم

یکی از علل و عوامل اصلی در توجیه چرایی ارتکاب جرائم توسط انسان‌ها، این است که جرم توسط انسان‌ها یاد گرفته می‌شود. طبق نظریه «گابریل تارد»، جرم رفتار به‌هنجاری است که از طریق یادگیری به وجود می‌آید. در واقع، مجرمان، مردمان عادی‌ای هستند ولی در محیط‌هایی رشد یافته‌اند که جرم، عنوان یک شیوه زندگی به آن‌ها تحمیل شده است (عمرانی و رامین مالک، ۱۳۸۹، ۶۴).

نظریه‌های یادگیری در واقع به دنبال این است که بگوید، انسان‌ها، در حالت‌های مختلفی، ارتکاب جرم را یاد می‌گیرند. یکی از نمونه‌های بسیار جالب در این فرضیه، حالتی است که بتوان الگوهای مطمئنی را برای جامعه در نظر گرفت، در این حالت، از طریق امر به معروف که در فضای خانواده یا فضای دوستان، نسبت به فرد صورت می‌گیرد، وی به سمت یادگیری رفتار درست از الگوهای سالم، رهنمود شده و رفتار را می‌توان از طریق مشاهده یاد گرفت، هم‌چنین، از طریق نهی از منکر که نسبت

به فرد صورت می‌گیرد، وی یاد می‌گیرد که ارزش‌های جامعه، تخطی ناپذیر بوده و افراد جامعه، نظارت کافی نسبت به کارهای همدیگر دارند. در واقع نهی از منکر در چنین حالتی، می‌تواند نمودی از مجازات و امر به معروف می‌تواند تجلی‌گر پاداش در یادگیری امور اجتماعی باشد. (عمرانی و مالک، ۱۳۸۹، ۶۴).

از طرف دیگر، هرگاه جامعه، جامعه ناسالم بود و به دلیل ترک امر به معروف و نهی از منکر، شرور جامعه، بر فضای جامعه حاکم شدند، یادگیری صورت گرفته، یادگیری رفتارهای ناهنجار خواهد بود که در جامعه وجود دارد. برای اصلاح مجرم باید وی را جامعه‌پذیر کرد، یعنی رسوم اجتماعی و روش زندگی اجتماعی را به شخص آموخت. این امر یک مسیر زنجیره‌ای دارد و از خانواده شروع می‌شود. در جامعه‌پذیری، مدرسه، محله، دوستان، محیط کار، اوقات فراغت، محیط دوستان و... هر کدام یک وظیفه مادی و یک وظیفه اجتماعی دارند. مثلاً خانواده هم وظیفه تغذیه طفل را دارد هم وظیفه تربیت او را و همین‌طور سایر قسمت‌های زنجیره، وظایف خود را دارند. (عمرانی و مالک، ۱۳۸۹، ۶۸). یکی از ابزارهای بسیار مهم باری انجام این مهم، امر به معروف و نهی از منکر می‌باشد. از طریق این نهاد، و کارهای که در قالب آن صورت می‌پذیرد، و با استفاده از فرایند تقلید می‌توان در رشد و پرورش فرزندان و نیز اجتماعی کردن آن‌ها، گام‌های مؤثری برداشت. یکی از تلاش‌های امر به معروف و نهی از منکر این است که از طریق نظارت و اعمال کنترل، از اینکه افراد در گروه‌های رفتار کند که اعضای گروه، ارتکاب عمل مجرمانه را یاد بگیرد، این نهاد، ضمن اعمال کنترل برای جلوگیری از چنین معاشرت‌های، می‌تواند از طریق تذکرات و خیرخواهی‌های دوستان و هم‌ملان نسبت به هم، از ایجاد چنین فضاهایی پیشگیری نماید. (عمرانی و مالک، ۱۳۸۹، ۶۹).

باید گفت: اساس و شالوده اجرای همه احکام و دستورات اسلامی، امر به معروف و نهی از منکر می‌باشد. وقت این وظیفه بزرگ اجتماعی انجام نشود، همه احکام اسلامی تعطیل خواهد شد. همچنین یکی از مصادیق بارز اجرای این نهاد، اجرای آن نسبت به امور سیاسی و اجتماعی می‌باشد. این نهاد به‌عنوان یک نهاد نظارت عمومی، در مورد دفاع از جان، مال، رعایت بهداشت و سایر مسائل اجتماعی، دارای دو جنبه حق و تکلیف می‌باشد. یکی دیگر از جنبه‌های اجرای آن نیز در امور مربوط به پدیده مجرمانه بوده که نقش مؤثری در پیشگیری از جرم دارد.

۲- نقش امر به معروف و نهی از منکر در پیشگیری اجتماعی از جرم

پیشگیری به‌طور مستقیم در مقام جلوگیری از مجرم شدن افراد و ورود آن‌ها به منجلاب بزهکاری است. پیشگیری اجتماعی از تبدیل شدن مجرمان بالقوه به مجرمان بالفعل پیشگیری کرده و درصدد آن است که از راه تضمین و تأمین حقوق اجتماعی، اعتقادی و فرهنگی علل و عوامل جرم‌زا را از بین برده و یا حداقل کاهش دهد. امر به معروف و نهی از منکر دارای خصیصه پیشگیری از ارتکاب جرم و پدیده جنایی است که دربرگیرنده جرم و انحرافات می‌باشد، نقش امر به معروف و نهی از منکر در پیشگیری جامعه مدار (توسعه محور) از منظر کارکرد اصلاحی، پیشگیری جامعه مدار (پیشگیری کلاسیک) به‌عنوان یکی از گونه‌های رایج پیشگیری اجتماعی مطرح است. در هر رویکرد پیشگیرانه باید هم‌زمان سه بعد «نوع جرم» و «محیط‌زیست مجرم و تکوین جرم» بررسی شود تا برنامه‌ها به هدف و غایت نهایی که همان اصلاح مجرم و درنهایت اصلاح جامعه است، نائل آید. (شرافتی پور و عبدی، ۱۳۸۶، ۹۵).

بر این اساس چنانچه امر به معروف و نهی از منکر نیز بخواهد در قالب نوع از پیشگیری از جرم عمل نماید، باید هر یک از ابعاد سه‌گانه یادشده به نحوی در آن محقق شود. مرکز اصلی و هسته مرکزی خط‌مشی‌های بلندمدت پیشگیری از جرم

باید شامل تمهید حمایت‌هایی به‌ویژه از خانواده شود که در نهی از منکر نیز باید در قالب امر به معروف درون خانواده و در سطح اجتماعی به‌عنوان امر به معروف برون خانواده قابل تحقق است و البته این حمایت ممکن است شامل گروه وسیعی از برنامه‌ها و ابتکارهای افراد جامعه باشد. در این راهبرد پیشگیری، به اهمیت دو عامل پی برده شده است: اولین عامل آن است که اجتماع و هسته‌های اولیه آن و نه خبرگان بر مبنای اجتماعی، ضروری است. عامل دوم، این است که بیشتر مشکلات برای توسعه انسانی ناشی از عوامل چندگانه و به چندگانه و به هم پیچیده یا محرومیت است. بر همین اساس، چون افراد مطابق با شرایط محیطی حاکم شکل گرفته‌اند، راهبردهای پیشگیری از بزهکاری نیز باید کلیت این محیط و نه فقط جزی از آن را مورد توجه قرار دهند. زهروی و قهرمانی، ۱۳۹۸، ۱۱۵).

نهی از منکر فرایندی است که طی آن جامعه یا گروهی از افراد، با رفتارهای ناهنجار و کج روانه مقابله کرده و تلاش می‌کنند از منکرات جلوگیری کرده و آن‌ها را به سوی هنجارهای دینی سوق دهند. با این بیان، معنای مفهومی نهی از منکر در یک جامعه دینی معادل «کنترول اجتماعی» در تبیین‌های اجتماعی است. در روایات، نهی از منکر، برای افراد نابخرد که گرایش به انحراف در آنان زیاد است، ابزار کنترول قوی به حساب می‌آید. در جمله از حضرت علی (ع)، در بیان سبب وضع و تشریح احکام، نهی از منکر به‌عنوان عامل ردع سفیهان معرفی شده است؛ «فَرَضَ اللَّهُ نَهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ رَدْعًا لِلْسُّقْمَا» (نهج البلاغه، حکمت ۲۵۴).

برخی بر این عقیده‌اند که موفق‌ترین برنامه‌های پیشگیری از جرم از طریق توسعه اجتماعی برای ایجاد دگرگونی در این مسیر، برنامه‌هایی هستند که اقشار آسیب‌پذیر را در سبیل هدف‌گذاری خود قرار می‌دهند، ساماندهی «رویکرد» برنامه‌های پیشگیری از جرم از طریق توسعه اجتماعی، امری ضروری است تا توانایی لازم برای تهیه و تدارک راهکارهای متعدد و متنوع، جهت مقابله با مشکلات و آسیب‌ها، به دست آید. با وجود این، باید با به‌کارگیری و برانگیختن توان اجتماعی جامعه عمل پوشیده شود زیرا این برنامه‌ها متکفل پاسخ‌گویی به نیازهای اجتماعی هستند (غلامی، ۱۳۸۳، ۱۴۳).

به نظر می‌رسد یکی از نشانه‌های پیشرفت جوامع، آن است که موضوع پیشگیری از جرم در دستور کار متولیان امر سیاست‌گذاری، قرار گیرد که یکی از طریق تحقق ایده توسعه و تعیین شاخصه‌های کاربردی برای نهی از منکر اجتماعی و مسئولیت متولیان امر به معروف است تا از کارهای کلی، پرهیز کرده و بتوان ارزیابی دقیق و حساب‌شده‌ای را برای مؤاخذه حقوقی ایشان در قبال کوتاهی‌ها و تقصیرات احتمالی از طریق نهادهای قضایی و نظارتی انجام داد. این موضوع از چند جهت و در چند سطح قابل بررسی است: اول اینکه، پیشگیری از جرم بیانگر ثبات و استقرار وضعیت جامعه است، چه آنکه نگاه پیشگیری از جرم ناظر به آینده است و به دنبال بهبود وضعیت زندگی افراد جامعه و ارتقاء امنیت جامعه است که به نوبه خود، نشانگر آن است که مدیران آن اجتماع علاوه بر اداره امور جاری و فعلی، به فکر اداره وضعیت آینده هستند. در واقع لازمه نگاه به آینده، ثبات و استقرار حال کنونی جامعه است. بدون تسلط به وضع موجود نمی‌توان به فکر آینده بود. دوم آنکه، پیشگیری از جرم نیاز به کار جمعی و گروهی دارد، کار جمعی، موجب هم‌افزایی و به‌صورت جزیره‌ای به فعالیت بپردازند، به جایگاه و نسبت فعالیت خود در کل نظام اجتماعی آگاه بوده و مصالح عامه را بر اقدامات فردی و تک‌نهادی ترجیح می‌دهند. لازمه پیوستن به کار جمعی برای هر نهاد و دستگاه و گروه اعم از دولتی و مردمی آن است که از یک‌سو، در برنامه‌ریزی و مدیریت مجموعه «خود»، دارای انعطاف بوده و نسبت به پذیرش دیدگاه‌های مخالف سعه‌صدر داشته و باشند و از سوی دیگر

مسئولیت پذیر بوده و نواقص یا کاستی های کاری خود را پذیرفته بودن آن جامعه است، چه آنکه ارتکاب جرم وضعیت نامناسب تر و واکنش شدیدتری نسبت به آسیب های اجتماعی دارد و هر سه مطلب یادشده در قالب نهی از منکر قابل فرض و تحقق عینی است، به خصوص در جوامع مبتنی بر فقه امامیه که نهی از منکر تا بالاترین مقام جامعه و رهبر را نیز شامل شده و مصادیق عینی آن در پاره ای از گستره تاریخی اسلام بروز کرد اما به دلیل فقدان شاخص های قابل اندازه گیری و کلی گویی و کلی کاری های نهاد های متولی امر به معروف و نهی از منکر، این رویه تعمیق نشد بلکه برعکس نادر و سطحی و گاهی فراموش شده به نظر می رسد. قرار گرفتن فرد در آسیب ها و ناهنجاری های اجتماعی می توان وی را در موقعیت ارتکاب جرم در آینده قرار دهد؛ اما پیشگیری اجتماعی، پذیرش هنجاری های جامعه توسط افراد و برنامه ریزی برای جامعه پذیری، نظم و افزایش بهره وری سرمایه های فرهنگی و اجتماعی و از همه مهم تر سرمایه انسانی مورد توجه و هدف است؛ بنابراین رویکرد پیشگیری، به فردای جامعه می اندیشد، حال هرچه در برنامه ریزی ها و هدف گذاری ها به گروه های سنی پایین تر و آسیب پذیرتر تمرکز شود و هرچه از کنترل عوامل خطر به حوزه عوامل حمایتی گرایش یافته شود، پیشرفت جامعه دست یافتنی تر خواهد بود، باید گفت در یک نگاه، تلفیقی از واقع گرایی و آرمان گرایی وجود دارد، از یک سو باید به مدیریت و کنترل وضعیت موجود پرداخت و از سوی دیگر با امکانات واقعی و تدبیر و برنامه ریزی به فکر فردا و آتیه جامعه بود (زهروی، ۱۳۹۸، ۱۱۶).

۳- نقش امر به معروف و نهی از منکر در برقراری کنترل اجتماعی در جامعه

در صورت اجرایی صحیح، یکی از مهم ترین کارکردهای امر به معروف و نهی از منکر، برقراری کنترل اجتماعی در جامعه است، با اجرای این نهاد توسط مردم و حتی نهادهای حاکمیتی، افراد از مرحله پیشگیری اجتماعی عبور کرده و به هر علتی، اندیشه مجرمانه در آن ها شکل گرفته است، نوعی کنترل را بر رفتار خود می بیند که نتوانند آنچه را در ذهن خود دارند به مرحله عمل برسانند. (عمرانی و مالک، ۱۳۸۹، ۶۱).

در بسیاری از نظریه ها، فرض اصلی بر این است که در صورت رها شدن مردم، به طور طبیعی، قانون از ناحیه آن ها رعایت می شود، لکن در نظریه های کنترل، فرض برعکس این وجود دارد و سؤال اصلی در این نظریات، این است که چرا بیشتر مردم مرتکب جرم نمی شوند؟ نظریه های کنترل در پاسخ به این پرسش، معتقد است که به علت ضعف در نیروی بازدارنده از ارتکاب جرم، مردم مرتکب جرم می گردند نه اینکه ارتکاب جرم به خاطر وجود و قوت نیروهای مشو به ارتکاب جرم باشد. در اکثر نظریات مربوط به کنترل، پیش فرض اساسی این است که اساساً انسان دارای ماهیت بزهکارانه و سرشتی پلید است، به همین جهت اگر کنترل روی رفتار وی وجود نداشته باشد، انسان به طرف جرم می رود. در حالی که در امر به معروف و نهی از منکر که مبتنی بر مبنای اسلامی است، چنین فرضی وجود ندارد. (سلمان عمرانی و رامین مالک، ۱۳۸۹، ۶۳).

نتیجه گیری

ثانوالی، شاروالی، پلیس ملی و وزارت امر به معروف و نهی از منکر به عنوان نهادهای نوظهور متصدی امور حسبی در افغانستان معرفی شده است. هریک از نهادهای مذکور در پیشگیری از جرم نقش دارند، نهاد پلیس که وظیفه اساسی شان ایجاد نظم و امنیت و مبارزه با جرائم است، به بهره گیری از پیشگیری وضعی، اجتماعی و کیفری مانع به فعلیت درآمدن نیت مجرمانه گردیده و یا از وقوع مجدد آن پیشگیری می نماید. از جمله وظایف ثانوالی، مبارزه با جرائم علیه امنیت داخلی، مبارزه علیه

فساد اداری، مبارزه علیه مسکرات و مواد مخدر و منع خشونت علیه زن می‌باشد، ثارنوالی می‌تواند با بهره‌گیری از پیشگیری وضعی، پیشگیری اجتماعی، وضع قوانین کاهش عوامل جرم‌زای محیط اجتماعی و عمومی، از وقوع جرم در جامعه جلوگیری نماید، همچنین وظیفه شاروالی، ارائه خدمات به شهروندان می‌باشد، درعین حال در محدوده صلاحیت خود، از طریق ایجاد روشنایی در کوچه‌ها و معابر، رفع خطر از بناها و احداث معابر و گذرگاهها می‌تواند زمینه را برای مجرمین بالقوه دشوار ساخته و از وقوع جرم پیشگیری نماید. وزارت امر به معروف و نهی از منکر، با امر تعلیم، تشویق، هشدار، و با تقویت ایمان، روحیه صبر و شکیبایی، و بهره‌گیری از پیشگیری اجتماعی، قادر به پیشگیری از جرم می‌باشد.

منابع

- ۱- بابایی سیاهکل رود، جمیله، «نقش شهرداریها در پیشگیری و کنترل جرائم شهری»، فصلنامه مطالعات مدیریت و حسابداری، ش ۱، سال ۱۴۰۰.
- ۲- پاک سیرت، فاطمه، «دادسرا و دادگاه در پیشگیری از جرایم اطفال و نوجوانان»، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی پرتال جامع علوم انسانی، فصلنامه فقه و حقوق نوین، ص ۲۴۹.
- ۳- جانکی، محمود و دیگران، «مقاله»، «نقش طراحی محیطی در پیشگیری از جرم»، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۱۳۸۸.
- ۴- دانش، سرور، حقوق اداری افغانستان، کابل، افغانستان، انتشارات موسسه تحصیلات عالی ابن سینا. ۱۳۹۲.
- ۵- درویشی، عباس، «نقش پلیس در پیشگیری از جرائم»، فصلنامه علمی-حقوقی قانون یار، ش ۴، سال ۱۳۹۶، ص ۲۳۱.
- ۶- ذوالفقاری، حسین و صیدال فعال، «بررسی نقش پلیس در پیشگیری اجتماعی از جرم (مطالعه موردی منطقه ۲ و ۱۲ شهر تهران)»، مطالعات امنیت اجتماعی، ش ۴۱.
- ۷- رجبی پور، محمود، «درآمدی بر احساس امنیت در بستر امنیت عینی»، فصل نامه دانش انتظامی، ۱۳۸۲.
- ۸- رفیعی، حسن رضا، «مدیریت حسبه یا پلیس اسلامی، الگوی برای پلیس حال و آینده»، فصلنامه دانش انتظامی، سال هفتم، ش ۳، سال ۱۳۸۴.
- ۹- زهروی، رضا و قهرمانی، زهرا، «کارکردهای امر به معروف و نهی از منکر در پیشگیری اجتماعی از جرم»، فصلنامه رهیافت پیشگیری، ش ۷، سال ۱۳۹۸.
- ۱۰- شرافتی پور، جعفر و عبدی، نرگس، پیشگیری از جرم با تکیه بر رویکرد اجتماعی محور، فصلنامه مطالعات اجتماعی، ش ۸-۹، ۱۳۸۶.
- ۱۱- شعبانی، جعفر، «نقش شهرداری‌ها در پیشگیری از حاشیه‌نشینی و جرائم ناشی از آن» فصل مامه کانون وکلای دادگستری گیلان، ش ۳، ۱۳۸۹.
- ۱۲- علی اکبر دهخدا، لغت‌نامه دهخدا، ذیل واژه پیشگیری و پیشگیری کردن.
- ۱۳- عمرانی، سلمان رامین مالک، بررسی کارکردهای نهاد امر به معروف و نهی از منکر از منظر نظریه‌های جرم‌شناختی، دو فصلنامه علمی آموزه‌های حقوقی گواه، ش ۹، سال ۱۳۸۹.
- ۱۴- غلامی، حسین، «پیشگیری از جرم از طریق توسعه اجتماعی»، پژوهش حقوق سیاست، ش ۱۱، سال ۱۳۸۳.
- ۱۵- قانون تشکیل و صلاحیت ثارنوالی، کابل، چهار راه پشتونستان، جریده رسمی وزارت عدلیه، نمبر مسلسل ۱۱۱۷، ۱۳۹۲.

- ۶۶- محمدی جورکویه، علی ، بررسی جرم شناختی جرایم جنس، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ اول، ۱۳۹۵.
- ۶۷- مسعودی فر، رضا، تأثیر حاشیه‌نشینی در وقوع جرم، ارائه‌شده در سمینار شهرها و مردم ۱۳۸۵.
- ۶۸- نجفی ابرندی آبادی، علی حسین، مباحثی در علوم جنایی، جزوه جرم‌شناسی «پیشگیری»، ص ۷۴۷.

